

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ: ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΝΕΥΤΗΡΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΧΩΝΕΥΤΗΡΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΩΝ ΠΟΙΚΙΛΙΩΝ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΣΑΡΑΦΙΔΟΥ

ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΛΟΓΟ για την έως σήμερα ανάπτυξη της Νέας Ελληνικής όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στη μείζονα περιοχή της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους, είναι αναπόφευκτο να αναφερθούμε στους ιστορικούς παράγοντες που προσδιόρισαν τη σύγχρονη ταυτότητά της στο συγκεκριμένο χώρο. Εξάλλου στην ανάλυσή μας, συνδέοντας τη διαμόρφωση της γλώσσας μας με τόπους γεωγραφικούς, τοποθετούμε το πλέγμα των διαλεκτολογικών σχέσεων μέσα σε ένα πλαίσιο που το καθορίζει κυρίως η επικοινωνία και η επαφή των πληθυσμών, είτε αυτές είναι το αποτέλεσμα ελεύθερων επιλογών είτε το αποτέλεσμα βεβιασμένων μετακινήσεων από τόπο σε τόπο.

1. Σύγχρονη παρουσίαση της γεωγραφικής κατανομής της Νέας Ελληνικής

Η νέα ελληνική γλώσσα είναι μοναδική απόγονος της αρχαίας ελληνικής και ανήκει, το ίδιο όπως και εκείνη, στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών. Ομιλείται από 12 ως 13 εκατομμύρια ανθρώπους. Είναι η μόνη επίσημη γλώσσα της Ελληνικής Δημοκρατίας και η μία από τις δύο επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας. Από το 1981 έγινε επίσης μία από τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τη μιλούν ως μοναδική μητρική τους γλώσσα πάνω από τα 95 τοις εκατό του πληθυσμού της Ελλάδας και μισό εκατομμύριο Κύπριοι, από τους 600.000 περίπου κατοίκους του νησιού. Αυτή τη γλώσσα μιλάει επίσης ένας σημαντικός αριθμός Ελλήνων από καταγωγή (πιθανό 2 με 3 εκατομμύρια), που ζουν σε διάφορα ξένα μέρη, κατά κύριο λόγο στη Βόρειο Αμερική, στην Αυστραλία, στη Γερμανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Η αποκατάσταση σχεδόν πλήρους γλωσσικής ομοιογένειας στην Ελλάδα είναι φαινόμενο των τελευταίων εβδομήντα ετών. Σ' αυτό το διάστημα παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του ποσοστού των ελληνόφωνων σε σχέση με τους μη ελληνόφωνους, που το 1928 μιλούσαν τις εξής γλώσσες, κατά φθίνουσα σειρά αριθμητικής δύναμης: τουρκική, σλαβομακεδονική και βουλγαρική, λαντίνο (ιδίωμα της ισπανικής: είναι η γλώσσα των Εβραίων που κατέφυγαν από την Ισπανία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τους διωγμούς του 1492) αρμενική, κουτσοβλάχικη [αρωμουνική], αλβανική, τσιγγάνικη και άλλες.

Την ίδια περίοδο παρατηρήθηκε η συγκέντρωση στην Ελλάδα πολυάριθμων ελληνόφωνων από τα εδάφη που είχαν ζήσει ως τότε, τη Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη, την Ουκρανία και τον Καύκασο, την Αίγυπτο ή τη Βουλγαρία και από άλλες χώρες της Βαλκανικής και της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Όλη αυτή η αλλαγή επήλθε κατά το μεγαλύτερο μέρος της με αλληπάλληλες ανταλλαγές πληθυσμών και άλλες μαζικές μετακινήσεις. Οι σπουδαιότερες ήταν οι ανταλλαγές μεταξύ της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας/Γιουγκοσλαβίας, που έγιναν στο διάστημα 1913-19, η παλιννόστηση Ελλήνων από τη Σοβιετική Ένωση το 1919, η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1923, η ολοκληρωτική σχεδόν εξόντωση των λαντινόφωνων (ισπανόφωνων) Εβραίων από τις δυνάμεις του Άξονα στη διάρκεια της Κατοχής, η απομάκρυνση των Ελλήνων από την Αίγυπτο με το καθεστώς του Νάσερ και τέλος η βαθμιαία αποχώρηση σχεδόν όλης της ελληνικής μειονότητας από την Κωνσταντινούπολη.

Ερώτημα για τη μητρική γλώσσα περιλήφθηκε για πρώτη φορά σε εθνική απογραφή στην Ελλάδα το 1928 και τελευταία φορά το 1951. Γι' αυτό δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε κατά περιοχές τους ακριβείς αριθμούς των ατόμων στην Ελλάδα με γλώσσα διάφορη από την ελληνική ούτε για το 1913 ούτε για το 1983. Επιπλέον, στα στοιχεία που δίνουν αυτές οι απογραφές μπορεί βέβαια να εμφανίζονται μειωμένοι οι πραγματικοί αριθμοί των ατόμων με μητρική γλώσσα διάφορη από την ελληνική. Σήμερα ακόμα υπάρχουν περισσότεροι από 100.000 τουρκόφωνοι στη Θράκη, ενώ στην Ήπειρο και τη Μακεδονία συναντά κανείς πολλούς που μιλούν την κουτσοβλάχικη [αρωμουνική]. Εξάλλου, αν και σχετικά ολιγαριθμότεροι, εξακολουθούν ακόμα να υπάρχουν κάποιοι αλβανόφωνοι (διασπαρμένοι σε διάφορα μέρη της Ηπείρου, της Αττικής, της Βοιωτίας και της Πελοποννήσου), και κάποιοι που μιλούν τη σλαβομακεδονική (σε μέρος της Μακεδονίας).

Αξίζει να αναφέρουμε στο σημείο αυτό τι σημειώνει ο γνωστός άγγλος νεοελληνιστής φιλόλογος P. Mackridge, που διδάσκει από το 1981 τη Νεοελληνική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, σχετικά με τις παραπάνω μειονοτικές γλώσσες και το μέλλον τους. Ο λόγος που τις παραθέτουμε είναι να

δείξουμε ότι ο ενιαίος τύπος γλώσσας που ομιλείται σήμερα στην Ελλάδα έχει όντως εδραιωθεί, και είναι ιδιαίτερα σημαντικό αυτό να πιστοποιείται από κάποιον που δεν έχει τις βαλκανικές εθνικές ανησυχίες που ταράζουν τους σύγχρονους Έλληνες.

«Η εντύπωση που αποκόμισα ταξιδεύοντας σε διάφορα μέρη της Ελλάδας είναι ότι όλες αυτές οι μειονοτικές γλώσσες (εκτός από την τουρκική) στην επόμενη γενιά ουσιαστικά θα εκλείψουν από τον ελληνικό χώρο. Πρέπει να μη μας διαφεύγει ότι από τους φορείς αυτών των γλωσσών οι πιο πολλοί είναι πραγματικά δίγλωσσοι: μιλούν τη μητρική γλώσσα τους, αλλά μιλούν και ελληνικά (όπως γίνονταν σε μεγάλη έκταση παλιότερα). Κι ακόμα ότι επίσημα στην Ελλάδα εκπαίδευση δεν παρέχεται για καμιά μειονοτική γλώσσα, εκτός από την τουρκική. Ούτε έντυπα σ' αυτές τις γλώσσες δημοσιεύονται στην Ελλάδα, εκτός από τουρκικά και αρμενικά»¹.

2. Η εξέλιξη της Ελληνικής Γλώσσας

Πώς όμως διαμορφώθηκε ο ενιαίος τύπος γλώσσας που αναφέραμε και ποια η σημασία του ορισμού της Αθήνας ως πρωτεύουσας του Ελληνικού Βασιλείου το 1834 σ' αυτό το γίνεσθαι; Για να κατανοήσουμε πληρέστερα τη διαδρομή που ακολούθησε η ελληνική μέχρι να λάβει τη σημερινή της μορφή, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε σε ορισμένα στοιχεία - σταθμούς που καθόρισαν την εξέλιξή της, κυρίως μετά το τέλος της κλασικής εποχής.

Αφού πέρασε, λοιπόν, ο χρυσός αιώνας και οι κλασικοί χρόνοι της Ελλάδας, η ελληνική γλώσσα μέσα σε σχετικά σύντομο διάστημα υπέστη ορισμένες μάλλον ριζικές αλλαγές. Στη θέση των παλαιότερων ελληνικών διαλέκτων επικράτησε η γνωστή ως «κοινή», που κατά πολύ μεγάλο μέρος βασιζόταν στη διάλεκτο της Αθήνας, την αττική, αλλά είχε και στοιχεία από άλλες διαλέκτους. Η κοινή απλώθηκε σ' ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο περνώντας μια εντατική φάση απλούστευσης και έγινε η γλώσσα που ένα μεγάλο πλήθος ανθρώπων έγραφαν και μιλούσαν, ενώ ζούσαν σε γεωγραφικά μακρινές μεταξύ τους περιοχές. Ως την ίδρυση λοιπόν της Κωνσταντινούπολης (324 μ.Χ.) πολλές από τις αλλαγές, που από τα κλασικά ως τα νεότερα χρόνια γνώρισε η ελληνική γλώσσα, είχαν κιόλας συντελεστεί: αλλαγές ιδιαίτερα στην προφορά, αλλά επίσης και στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο.

Στο ενδιάμεσο διάστημα, από τη μια εμφανίζονταν κείμενα όπως η μετάφραση των Εβδομήκοντα (η Παλαιά Διαθήκη μεταφρασμένη στην ελληνική από εβδομήντα Ιουδαίους στην Αλεξάνδρεια τον τρίτο αιώνα π.Χ.) και η Καινή Διαθήκη με έκδηλα τα πραγματικά χαρακτηριστικά της γλώσσας, όπως τη μιλούσαν εκείνη την εποχή, ενώ από την άλλη πάρα πολλά περιπούδαστα έργα γράφονταν με την προσπάθεια να προσεγγίζουν γλωσσικά την αττική ή κάποια άλλη κλασική διάλεκτο.

Η ομιλούμενη γλώσσα πάντως δεν έκανε ολοκληρωτικά την εμφάνισή της στο γραπτό λόγο παρά μόνο το δωδέκατο - δέκατο τρίτο αιώνα, όταν εξασθένησε το διοικητικό κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, και ιδίως μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τα στρατεύματα της τέταρτης σταυροφορίας το 1204. Η γλώσσα των κειμένων που γράφονται αυτή

την περίοδο αρχίζει πια να γίνεται αισθητή ως νέα ελληνική, έστω κι αν οι συγγραφείς αυτών των κειμένων πολλές φορές αναμειγνύουν και αρχαϊκά στοιχεία στο λόγο τους. Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα από αυτά τα δημώδη κείμενα της όψιμης βυζαντινής περιόδου δεν μπορούμε να τα διαχωρίσουμε κατά τη γεωγραφική τους προέλευση βασιζόμενοι σε φωνολογικά και μορφολογικά κριτήρια της γλώσσας όπου είναι γραμμένα. Αυτό μας οδηγεί να σκεφτούμε είτε ότι αποκλίσαις μεταξύ διαλέκτων της νέας ελληνικής δεν είχαν αρχίσει ακόμα να υπάρχουν ή ότι σκόπιμα οι συγγραφείς μεταχειρίζονταν μια καινούρια «κοινή» γλώσσα.

Ωστόσο, και νεότερες διάλεκτοι, όπως η κρητική και η κυπριακή, αντιπροσωπεύονται επαρκώς σε λογοτεχνικά και άλλα κείμενα γραμμένα μεταξύ δέκατου τρίτου και δέκατου έβδομου αιώνα, δηλαδή από τότε που έπαψε η κυριαρχία του Βυζαντίου πάνω στα δυο μεγάλα νησιά, ως τότε που άρχισε η κατοχή τους από τους Τούρκους.

Παρ' όλα αυτά, είναι σημαντικό για τη λαλούμενη γλώσσα πόσο λίγο μεταβλήθηκε ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830 από την υστεροβυζαντινή «κοινή», που και αυτή πάλι ήταν ακόμα κάπως κοντά στην ελληνιστική κοινή. Αυτό που καταπλήσσει προπάντων δεν είναι μόνο η μικρή αλλαγή της λαλούμενης ελληνικής από τα κλασικά ως τα νεότερα χρόνια, αλλά και αυτή ακόμα η επιβίωσή της σε πείσμα μιας σειράς από επιδρομές Αράβων κι εγκαταστάσεις Σλάβων στα παλιότερα βυζαντινά χρόνια, και κατακτήσεις σταυροφόρων και Βενετών και Τούρκων στη συνέχεια. Και είναι γεγονός ότι ενώ μόνο μια ελάχιστη μειοψηφία επίλεκτων μορφωμένων διατηρούσε κάποια συνείδηση της αδιάσπαστης από τα κλασικά χρόνια ελληνικότητας, η ελληνική γλώσσα διαφύλαξε την αίγλη της χάρη στη Βυζαντινή αυτοκρατορία και την Ορθόδοξη εκκλησία. Και πέρα απ' αυτά, στην καρδιά πια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο σουλτάνος εμπιστεύτηκε διοικητικές θέσεις καίριας σημασίας σε Έλληνες, όπως μεταξύ άλλων τις ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Αυτά είχαν βέβαια το αποτέλεσμά τους. Πολύ μετά το 1453, η γνώση της ελληνικής βρισκόταν σε μεγάλη εκτίμηση στη Βαλκανική και στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

3. Διάλεκτοι της Νέας Ελληνικής και διαμόρφωση της Νεοελληνικής «Κοινής»

Μιλώντας για τη λαλούμενη ελληνική γλώσσα, αναπόφευκτο είναι να αναφερθούμε και στις διαλέκτους της καθώς όλες οι νεοελληνικές διάλεκτοι και όλες οι τοπικές παραλλαγές της νεοελληνικής κοινής συνθέτουν τη σημερινή νεοελληνική γλώσσα. Η ανάπτυξη διαλέκτων της ΝΕ άρχισε από τα μεσαιωνικά χρόνια. Είναι όμως αξιοσημείωτο γι' αυτές πόσο κοντά παρέμειναν η μία στην άλλη και με όλες τις δυσκολίες που παρουσίαζε, όπως θα πρέπει να έχουμε υπόψη, η επικοινωνία με ορισμένες ελληνόφωνες περιοχές. Γλωσσολογικά την πιο μεγάλη απόκλιση από τον κοινό κορμό παρουσιάζει μία από τις διαλέκτους, η τσακωνική, απόγονος της αρχαίας δωρικής και ομιλούμενη γλώσσα μιας δυσπρόσιτης περιοχής της νοτιοανατολικής Πελοποννήσου. Όλες οι άλλες διάλεκτοι της ΝΕ κατάγονται από την ελληνιστική κοινή. Ανάμεσά τους, την πιο μεγάλη από-

κλιση από την κοινή παρουσιάζει η ποντιακή - καπαδοκική ομάδα διαλέκτων και η ομάδα διαλέκτων της Νότιας Ιταλίας (όπου σήμερα υπάρχουν ελληνόφωνοι).

Ό,τι συμβαίνει με τις μειονοτικές γλώσσες στην Ελλάδα, το ίδιο παρατηρείται και στις διαλέκτους της ΝΕ: βαίνουν προς γρήγορη εξαφάνιση και ολοένα παραχωρούν τη θέση τους σε μια κοινή ενιαία γλώσσα. Αυτό γίνεται κιόλας από τα χρόνια του Αγώνα για την ανεξαρτησία (1821-1829), ιδιαίτερα όμως παρατηρείται στον εικοστό αιώνα. Το συμπαγέστερο τμήμα της εδαφικής επικράτειας που οι Έλληνες απελευθέρωσαν από τους Τούρκους κατά τον Αγώνα της ανεξαρτησίας ήταν η Πελοπόννησος. Αυτό υπήρξε μια ευνοϊκή σύμπτωση. Γιατί στην Πελοπόννησο (εκτός από την τσακωνική) μιλούνταν διάλεκτοι που φωνολογικά και μορφολογικά ανήκαν στις πλησιέστερες προς τη γραφόμενη γλώσσα. Όταν πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου έγινε (το 1834) η Αθήνα, εκεί εγκαταστάθηκε μεγάλο πλήθος Πελοποννησίων και σύντομα οι δικές τους διάλεκτοι επικράτησαν απέναντι στην κάπως διαφορετική «παλιά αθηναϊκή», τη διάλεκτο που μιλούσαν οι κάτοικοι της προεπαναστατικής Αθήνας. Παράλληλα, μέσα στην επίλεκτη μερίδα της διοικητικής και της πνευματικής ζωής, Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη αποτελούσαν μια σημαντική αναλογία. Και αυτοί μιλούσαν μια διάλεκτο, που είχε εντυπωσιακές ομοιότητες με τις πελοποννησιακές, παρόλο που είχε και λίγους βόρειους ιδιοματισμούς. Επειδή εξάλλου οι Έλληνες της Επτανήσου και ιδίως οι Κερκυραίοι υπερτερούσαν από άποψη παιδείας, γι' αυτό στοιχεία των διαλέκτων τους (που κι αυτές ήταν κοντινές με τις πελοποννησιακές) εισχώρησαν στη γλώσσα της Αθήνας. Οι διαδοχικές εισροές ελληνόγλωσσων στη διάρκεια του εικοστού αιώνα από τις διάφορες έξω από την Ελλάδα περιοχές, όπου κατοικούσαν, και οι επιδράσεις που άσκησε η πανεπιστημιακή μόρφωση, ο τύπος, το ραδιόφωνο και η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, σε συνδυασμό με τη βελτίωση της χειρσαίας, θαλάσσιας και εναέριας επικοινωνίας, μετέτρεψαν την Ελλάδα (και ιδίως την Αθήνα αλλά και τη Θεσσαλονίκη) σ' ένα μεγάλο χωνευτήρι, όπου ελληνόφωνοι όλων των διαλεκτικών ποικιλιών ήρθαν σιγά-σιγά σ' ένα συγκερασμό των γλωσσικών διαφορών τους. Μέσα απ' αυτή την κατάσταση, η γλώσσα που ξεπρόβαλε βαθμιαία στα στόματα των ομάδων κοινωνικής περιωπής στα αστικά κέντρα είναι η νεοελληνική «κοινή» (ΝΕΚ).

Ο λόγος ήταν ως εδώ για τη γλώσσα της προφορικής έκφρασης. Στο μεταξύ, από την ίδρυση κιόλας του ελληνικού κράτους, η γλώσσα που εξυπηρετούσε τις περισσότερες ανάγκες της γραπτής επικοινωνίας ήταν η *καθαρεύουσα*, που φωνολογικά και μορφολογικά δεν απέκλινε και πολύ από την ελληνιστική κοινή. Η γραπτή γλώσσα δεν αποτέλεσε βέβαια την πηγή, απ' όπου προήλθε η ενιαία ΝΕΚ (ενώ, αντίθετα, κάτι τέτοιο συνέβη με τις ενιαίου τύπου γλώσσες πολλών άλλων χωρών). Τουλάχιστον όμως βοήθησε στο σχηματισμό των προτύπων κανονικότητας αυτής της γλώσσας με τη σύμμιξη δικών της χαρακτηριστικών μαζί με τα χαρακτηριστικά των διαλέκτων της Πελοποννήσου και της Κωνσταντινούπολης.

Το ζήτημα βέβαια της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της λόγιας επίδρασης, που σηματοδοτεί η χρήση της καθαρεύουσας στο γραπτό λόγο, είναι πολύπλοκο, αλλά κανείς δεν αμφι-

σβητεί σήμερα το λεξιλογικό εμπλουτισμό που επέφερε, ούτε το γεγονός ότι οι επεμβάσεις της στο σώμα της καθημερινής νεοελληνικής, της δημοτικής, προκάλεσαν δυσλειτουργίες μη αφομοιώσιμες. Να μην ξεχνάμε ότι σήμερα, για πρώτη φορά στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας, αναγνωρίζεται ότι υπάρχει μια ενιαία γλώσσα για όλους τους Έλληνες, για όλες τις περιστάσεις και για όλες τις χρήσεις.

Στις μέρες μας αυτοί που μιλούν την ΝΕΚ αποτελούν τη δεσπόζουσα γλωσσική κοινότητα της Ελλάδας. Πρέπει βέβαια να λάβουμε υπόψη ότι όσοι τελείωσαν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελούν μόνο το 10 τοις εκατό του πληθυσμού της Ελλάδας και ότι ίσως πάνω από το 50 τοις εκατό των 3 εκατομμυρίων κατοίκων του οικιστικού συμπλέγματος Αθήνας - Πειραιά γεννήθηκαν αλλού. Όπως και αν είναι όμως, η ΝΕΚ αναπτύχθηκε ιδίως στην Αθήνα (και στη Θεσσαλονίκη) μεταξύ ανθρώπων μέσης μόρφωσης και απλώνεται γεωγραφικά και κοινωνικά σε τέτοια έκταση, ώστε έχει κιόλας εκτοπίσει αρκετά τοπικές διαλέκτους και ιδιώματα. Σήμερα ο άνθρωπος μέσης μόρφωσης από οποιοδήποτε μέρος της Ελλάδας, στην ομιλία του (και στην προφορά του ακόμα), κοντεύει να μην ξεχωρίζει καθόλου από έναν Αθηναίο. Βέβαια, η γλώσσα του Αθηναίου διαφοροποιείται κάπως από αυτήν της Βορείου ή νησιωτικής Ελλάδας, και αν θα θέλαμε να γίνουμε ακριβείς, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία είτε στο επίπεδο της φωνολογίας και του επιτονισμού είτε στο επίπεδο της μορφολογίας. Ως τέτοια αναφέρουμε:

- Α) Την απουσία έρρινου πριν από ηχηρό κλειστό σύμφωνο. Π.χ. — στον Πόρο [sto boro]
- δεν τίμησε [de dimise]
- στον κόσμο [sto gozmo]

Όπως εμφανίζεται σήμερα η κατάσταση, στην αθηναϊκή διάλεκτο η απουσία έρρινου σε τέτοιες περιπτώσεις γενικεύεται, ακόμα και μεταξύ ανθρώπων με ανώτερη μόρφωση, πιο πολύ όμως μεταξύ των νέων και ιδίως των αρρένων και των λιγότερο μορφωμένων.

Β) Δεν είναι ασυνήθιστο επίσης στην ομιλούμενη γλώσσα της Αθήνας τα προτασσόμενα υποτακτικά μόρια να και θα να ηχηροποιούν το /t/ μιας προκλητικής αντωνυμίας που ακολουθεί, φαινόμενο που κανονικά δεν δηλώνεται στη γραφή (π.χ. να το πω [na doro], θα το 'λεγα [tha doleɣa]).

Γ) Σε ό,τι αφορά τον επιτονισμό των Αθηναίων, αυτός τείνει να είναι πιο μονότονος (δηλ. με πιο λίγες και πιο μικρές διακυμάνσεις στο ύψος του τόνου) από τον επιτονισμό ομιλητών από άλλες περιοχές της Ελλάδας, ιδίως από τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου.

Δ) Τέλος, η διαφοροποίηση της διάρκειας των τονισμένων συλλαβών σε σχέση με τις άτονες δεν είναι τόσο μεγάλη στην αθηναϊκή όσο στη νησιώτικη προφορά.

Αναφορικά με τη μορφολογία του ρήματος, αξίζει κυρίως να αναφέρουμε ότι οι καταλήξεις του παρατατικού της παθητικής εμφανίζουν παραλλαγές κυρίως στο 3ο πληθυντικό, όπου αντί της κατάληξης *-ndan* που προβάλλουν οι ρυθμιστικές γραμματικές, χαρακτηριστική για την Αθήνα και την Πελοπόννησο είναι η

κατάληξη *-ndusan*, π.χ. *μιλιόντουσαν* αντί *μιλιούνταν*. Αντίθετα στη Θεσσαλονίκη η κατάληξη αυτή αποδοκιμάζεται εξίσου αυστηρά, όσο και το ένθημα *-ag-* στον παρατατικό της ενεργητικής των οξύτων ρημάτων. Οι Βορειοελλαδίτες άλλωστε έχουν την τάση να μεταχειρίζονται στο 3ο ενικό του παρατατικού της παθητικής την ίδια κατάληξη όπως και στο 3ο πληθυντικό (δηλ. *-ndan* αντί της κατάληξης *-tan*). Οι βόρειες παραλλαγές της ελληνικής ευνοούν επίσης τις καταλήξεις 1ου και 2ου πληθυντικού σε *-mastan*, *-sastan* (αντί της τυπικής κατάληξης *-maste*, *-saste*, π.χ. *αγαπιόμασταν*, *αγαπιόσασταν* αντί *αγαπιόμαστε*, *αγαπιόσαστε*), που πρέπει να ομολογήσουμε παρέχουν πιο εύληπτη διάκριση του παρωχημένου από το μη παρωχημένο, ενώ αλλιώς η διάκριση αυτή ουδετεροποιείται. Επίσης, σε ό,τι αφορά τις αντωνυμίες, στη Θεσσαλονίκη πολλοί ομιλητές, που διατηρούν το τελικό *-n* στην αιτιατική ενικού σε ορισμένες από αυτές, προσθέτουν μετά απ' αυτό το συνοδευτικό φωνήεν *-a*, π.χ. *αυτό-να*, *αυτή-να* ή, ως εγκλιτικά, τα συναντάμε με τη μορφή *τονα* και *τηνα* (που θεωρείται σημείο της ομιλίας των λιγότερο μορφωμένων, ενώ συχνά χρησιμοποιείται και από μορφωμένους, όταν μιλούν πρόχειρα). Αντίθετα, οι τύποι με *-ε*, όπως *τονε* και *τηνε*, *αυτόνε* και *αυτήνε*, χρησιμοποιούνται από ομιλητές σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Είναι οπωσδήποτε σαφής ο περιθωριακός χαρακτήρας αυτών των διαφοροποιητικών στοιχείων. Έτσι, αν και ο Θεσσαλονικίος (γενικά ο βορειοελλαδίτης) να γίνεται αντιληπτός, εκτός των παραπάνω, και από την αιτιατική που χρησιμοποιεί για το έμμεσο αντικείμενο (*τον τηλεφωνώ*) αντί να χρησιμοποιεί γενική (*του τηλεφωνώ*) ή ακόμη από το «βαθυπρόφερτο» λ. Ο Κρητικός, από τη χρήση ουρανοφανιακών φθόγγων, αντί για υπερωικών. Ο Κερκυραίος, από τον τραγουδιστό επιτονισμό του. Ο Κύπριος (προπάντων), από τα όμοια σύμφωνα που προφέρει και από τα τελικά *n* που προσθέτει σε ορισμένες καταλήξεις. Όλα αυτά όμως είναι μάλλον απλές λεπτομέρειες και μπορούμε να λέμε ότι σήμερα υπάρχει ένας αληθινά ενιαίος τύπος ΝΕΚ που διαθέτει μορφή *standard*, καθιερωμένη δηλαδή μορφή γλώσσας που την παραδέχονται και τη χρησιμοποιούν οι μορφωμένοι πολίτες και το κράτος, άσχετα αν —όπως γίνεται με τη νεοελληνική— αυτή η μορφή παρουσιάζει πολυτυπία, έχει δηλαδή εναλλακτικούς τύπους ανάμεσα στους οποίους μπορεί κανείς να διαλέξει.

Στη γλώσσα αυτή γράφονται η λογοτεχνία κάθε μορφής, το θέατρο, τα σχολικά βιβλία και ο καθημερινός τύπος. Ακόμη και στον καθαρά επιστημονικό και φιλοσοφικό στοχασμό, καθώς και στην πανεπιστημιακή διδασκαλία, έχει δοκιμαστεί με επιτυχία η επάρκεια της κοινής, αφού δεν εμποδίζεται να πλουτίζει ολόένα το λεξιλόγιό της αντλώντας από την καθαρεύουσα ή από την αρχαία και αφομοιώνοντας γραμματικά κάθε λέξη που θα της ήταν χρήσιμη και που δεν σώθηκε από την προφορική παράδοση. Κυρίως όμως, η καθιέρωση της κοινής σε όλους τους τομείς μάς έδωσε τη δυνατότητα, μέσα από τον πλούτο των ποικίλων εναλλακτικών λέξεων και τύπων της γλώσσας μας, να κάνουμε επιλογές υφολογικά σταθμισμένες. Αυτό σημαίνει ότι μέσα στην ίδια τη γλώσσα εξακολουθούν να αναπτύσσονται καινούριες δυνατότητες επιλογών ανάλογα με τις εκφραστικές

ανάγκες σε κάθε περίπτωση.

Όσο για τους εξωτερικούς παράγοντες που ενδέχεται να αλλοτριώσουν σήμερα τους μηχανισμούς εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας και να δημιουργήσουν εμπόδια στην ομαλότητα του συστήματός της και, επομένως, στον ενιαίο χαρακτήρα της, το μεγαλύτερο κίνδυνο αποτελεί, όπως ξέρουμε όλοι, η εισβολή αγγλικών γλωσσικών στοιχείων στην ελληνική. Αλλά το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται σ' όλες τις γλώσσες του κόσμου, και στην πραγματικότητα οι Έλληνες χρησιμοποιούν πολύ λιγότερα αγγλικά στοιχεία από τους Γάλλους και τους Γερμανούς, ίσως και από κάθε άλλο ευρωπαϊκό λαό: το ελληνικό κλητικό και φωνολογικό σύστημα και το αλφάβητο αποτελούν φράγματα που συγκρατούν κατά κάποιον τρόπο το κύμα των αγγλισμών.

Καταλήγοντας, για να θυγεί ένα επίμαχο θέμα που αφορά τη διδασκαλία του γλωσσικού συστήματος της ενιαίας ΝΕΚ, οφείλουμε να τονίσουμε ότι, κατά την άποψή μας, η προσθήκη στο γλωσσικό μάθημα της διδασκαλίας μιας γραμματικής παλιότερων φάσεων της γλώσσας δεν θα σώσει τη νεοελληνική από τον κατακλυσμό. Είναι αλήθεια ότι περισσότερο ίσως από κάθε άλλο ευρωπαϊκό έθνος, οι Έλληνες έχουν τα μάτια τους στραμμένα προς το γλωσσικό τους παρελθόν, τόσο που έχει υποστηριχθεί ότι η νεοελληνική δεν είναι αυτόνομη και αυθύπαρκτη γλώσσα και ότι πλήθος φαινομένων της σύγχρονης γλώσσας δεν εξηγούνται παρά ιστορικά. Μπορούμε να αντιτείνουμε ότι μελέτες για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας υπάρχουν άφθονες, όπως υπάρχουν και βιβλία που μελετούν τα γλωσσικά φαινόμενα συγχρονικά και αναλύουν τη σημερινή ελληνική με τον ίδιο τρόπο που θα μελετούσε κανείς οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα. Οι «ρίζες» της σημερινής γλώσσας βρίσκονται όχι τόσο σε αρχαία κειμήλια όσο στη ζωή: στη δραστηριότητα, τη σκέψη και τον πολιτισμό των σημερινών Ελλήνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. P. Mackridge, *Η Νεοελληνική Γλώσσα*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 1990, σ. 40-41.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ν. Π. Ανδριώτης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1992.
- 2) R. Browning, *Η Ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*, μετάφραση από τα αγγλικά από το Δ. Σωτηρόπουλο, Αθήνα, εκδ. Παπαδήμα, 1985.
- 3) P. Chantraine, *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας*, μετάφραση από τα γαλλικά από το Ν. Κ. Αγκαβουνάκη, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1990.
- 4) A. N. Jannaris, *A Historical Greek Grammar*, London, Mac Millan, 1897.
- 5) Στ. Γ. Καψωμένος, *Από την ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1985.
- 6) P. Mackridge, *Η νεοελληνική γλώσσα*, μετάφραση από τα αγγλικά από τον Κ. Ν. Πετρόπουλο, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 1990.
- 7) A. Mirambel, *Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και Ανάλυση*, μετάφραση από τα γαλλικά από το Σταμ. Καρατζά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1988.
- 8) E. Petrounias, «The Modern Greek language and diglossia», *The 'Past' in Medieval and Modern Greek Culture*, (εκδ. S. Vryonis ο νεότε.), σσ. 193-220, Undena Publications, Malibu, 1978.
- 9) Μ. Τριανταφυλλίδης, *Η Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*, Αθήνα, 1938.
- 10) Μ. Τριανταφυλλίδης, *Ερευνητικά Α'· Μελέτες για τη γλώσσα και τα ιδιώματα*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1986.
- 11) Μ. Τριανταφυλλίδης, *Ερευνητικά Β'· Μελέτες για τη γλώσσα και τα ιδιώματα*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1986.
- 12) Γ. Ν. Χατζηδάκης, *Μεσαιωνικά και νέα Ελληνικά*, 2 τόμοι, Αθήνα,